

ИНОВАТИВНИ МОМЕНТИ И ПРЕЦЕНКА НА ДЕМОГРАФСКОТО СЪСТОЯНИЕ НА БЪЛГАРИЯ В ЕДНА НОВОИЗДАДЕНА КНИГА В КРАЯ НА 2024 ГОДИНА

Проф. дн Пенка Найденова

DOI: <https://doi.org/10.7546/P.2025.43.01.04>

Въведение

В края на отминалата 2024 г. на българския книжен пазар се появи нова научнопопулярна книга – Демографски параметри и обезлюдяването на България: сборник от демографски статии, Варна, издателство „Славена“, 199 с.

Настоящата рецензия идва да обясни защо тази публикация се ползва с такъв голям интерес и в какво се състои нейната иновативност. Ако в дигиталните условия на развитието в съвременното като начало на втората третина от XXI век все повече се настоява за иновативност, стои въпросът тя трябва ли да се търси във всички отрасли на това развитие. Отговорът не се очаква като еднопосочен, но вече се проявяват първите признаци на потвърждение за наличието ѝ и там, където се твърди за традиционност, но и безполезна в бъдещия свят. Един сериозно и активно обсъждан и присъждан обект е книгата и нейното място и използването ѝ по-нататък, независимо от досегашната ѝ роля във вековното развитие за въздействие и съхранение на познанието и растежа на човешкия интелект и емоционални преживявания. Непотребността от книга е мнение на много индивиди, дори институции, а разширението на потребителския книжен пазар на съвременния етап в България е не връщане назад, колкото стремеж към широка, емоционално въздействаща информация, без спекулативност и некомпетентно интерпретирани статистически данни. Стремеж към научно издържана литература, вярна и напредничава информация и образователно познание – всичко това изисква иновативност и в книгопродукцията като начин за представяне на познанието в книгата и като въздействаща сила за образование.

Представянето на новата книга с демографска тематика, отпечатана в края на 2024 г., идва да напомни не само за демографските предизвикателства и търсенето на разбирания и решения за тях в лицето на една истински съвременна демографска политика, а и на подходи за пристъпване към такава иновативност в процеса на изучаване и оценка на проблематиката от определен тип. Затова

тази книга е от интерес за всеки, който иска да научи повече или да сравни познанията си относно демографските процеси и съвременните предизвикателства у нас, на фона на глобалните тенденции или ставащото в други страни, да узнае повече за интерпретациите им в нашите научни среди и различията им, преминаващи в дискусия и отвореност за решения, спъващи ориентацията в демографската политика, както и за настроенията на населението, стигащи до убеждението, че българското население, както бързо се топи, може да стигне и до изчезване.

Иновативни моменти и съдържателност

Все още начални и не толкова видимо убедителни книгата поднася и иновативни моменти, които подсказват пътя за нейното бъдещо съществуване. Те се отнасят както за структуриране на проблематиката и изложението ѝ от авторите в дискуссионната форма на две страни с противоположни становища, така както се извяват съвременните демографски процеси с постоянен темп на отрицателен прираст и спад в броя на населението и преструктурирането му по основни демографски признаци, обезлюдяващи страната, и относно теоретичните и практико-приложни изводи за бъдещото демографско съществуване и националната принадлежност, засягащи т.нар. демографски преход. Така иновативността се засяга от гледище на интерпретацията на категориите и теоретичните основи на демографията като наука и модел на възпроизводство на хората в смисъла на системния подход в съвременното управление.

Признаците на иновативност в книгата са подsigурени не от препоръки за мултидисциплинарност, а от реалното ѝ осъществяване, в който смисъл тази книга е експериментална – при малка съвкупност и ограничена, но действаща в съвременното проблемност и недовършеност или липса на някои аспекти. Във всички случаи книгата е доказателствена, дори в скромния обseg само на 9 автори в 7 самостоятелни статии, взирането в авторите на които се вижда именно сводка на специализирани виждания по демографските параметри на изследователи с емпирични и теоретични познания за демографските събития, свързани с професионалните им принадлежности и личен интерес: статистици-демографи, социолози, историци, икономисти, медици. Примерът с тази книга показва острата необходимост от практически осъществяван подход за мултидисциплинарни обединения на проучвания и още повече на взаимни срещи, дискусии и общи разработки, с уеднаквени изводи и надеждни препоръки в хода на проучванията и достигането на общи виждания по демографските процеси.

При все още експериментални проучвания и начални моменти на иновативност, книгата заслужава внимание и използване от масовите потребители и изследователи, защото предлага компетентна сводка и изложение на съществуващите предизвикателства на демографското развитие и на демографските познания за всеки. Написаните статии от научни изследователи са на достъпен и хубав български език, не тежат от недостъпни теоретични дефиниции и при-

повдигнат тон на различните мнения, а каквито и да са те, те предоставят знания и виждания, които всеки читател може да възприеме или критично прецени, научавайки от всички тях нови неща от теоретико-изследователски и практически характер при създалата се държавно-политическа управленска действителност. Ако в предходните предизборни периоди все още се наблюдаваше интерес, а и привикването на мерки срещу демографската криза, сега от медиите проличава задълбочеността на политическата криза. Забравя се понятието и действителността на икономическата криза, на социалната и военнополитическата, а надсловът демографска криза, толкова модерен и решителен, заслужи платени проучвания, за резултатите от които днес платците не се интересуват, защото са в политическа криза, която е и управленско-държавна.

В тази обществена атмосфера с кризисни проявления според управленските институции, също с кризисни изживявания, интересът към демографските процеси в настоящо време може да бъде задоволен от съдържателната страна на тази нова книга, независимо как се приема нейното структуриране. Фактическото демографско състояние на страната ни и неговите параметри в предходните 2-3 десетилетия отделно и взаимосвързано се анализират в специална статия от социолог с изключителна статистико-приложна практика в Националния статистически институт (доц. Й. Калчев) и със самостоятелни тематични изследвания, особено върху външната миграция. Прилага методологично издържани изследователски подходи и собствени решения при разработваните теми с препоръки към управленските органи.

Представяйки т.нар. ретроградна картина на демографското развитие, фактически се анализират основните социално-демографски показатели общо и на отделни териториални разграничения или общности. Независимо в какъв порядък, по същество се коментират снижението в числеността на населението и тяхната скорост, определени от измененията на съотношенията между ражданията и умираанията в абсолютни числа или относителни показатели – брой на 1000 човека – родени, т.е. като раждаемост и – умрели, т.е. като смъртност, които като регулиращо балансово уравнение пряко изразяват силата на смъртността и възможностите на раждаемостта, или т.н. естествен прираст. При по-високите значения на раждаемостта естественият прираст е положителен и означава нарастване на населението и обратно при по-висока смъртност. Тези първи знания за преценка на състоянието на населението и развитието са най-известните и леко изчислими показатели, по тях се определя и самият демографски преход, представят се като параметри, определящи състоянието и съдбата на растежа на населението – нарастваща численост или спадаща, т.е. отрицателен прираст или загуба на население, започнала в края на миналия век с минус 0,3-0,4% и стигнала досега до 6% и повече. Методологична характеристика е представена за коефициента на плодовитост – брой живородени на една жена във фертилна възраст (15-49 години) с допълнителни характеристики – за плодовитостта по възраст на майките по по-малки възрастови съвкупности и промяна на фертилния контингент по численост – 1,278 млн. в 2022 г. при 1,643 млн. в 2011 г. заедно с общ числен спад на населението за същите години. Показва се реал-

ната промяна в смъртността като регулатор на естествения прираст с изключително високите си абсолютни и относителни показатели спрямо Европа и страните-членки на ЕС. Общо населението ни от 7,891 млн. през 2001 г. достига 6,448 млн. през 2022 г., т.е. намалява само за 20 години с над 1,440 млн. и то повече през последното десетилетие.

Освен смъртността отговорността се отнася до емиграционния процес и свободното движение на работната сила в ЕС. Коефициентът на раждаемост стига до 10,7‰ към 2009-2010 г., но се свежда до 8,5‰ към 2021 г. – при 59 хиляди живородени деца и се повдига до 8,8% поради числения спад на общото население, без да се достига вече прираст на живородени над 60 хиляди, докато общият коефициент на страните от ЕС е 9,19‰. Коефициентът на смъртност, както се отбелязва, поставя на първо място страната ни с или без отчитане на вече отминалите нараствания поради известната ни пандемия. Авторът отчита по-високата смъртност сред мъжете, включително като преждевременна, и ги свързва с ниската очаквана средна продължителност на живота и процеса на стареенето. Оценявайки положителните салда на външномиграционния процес в последните години авторът приема имиграционния прираст като основен фактор за подобрене на естествения прираст, заедно със съзнателното ограничение – лично и управленско на емиграционните нагласи у нас, разширяващи се с неуспехи в икономическото и социалното развитие и наличието на философско-политически нагласи, неадекватни за страната и нейните общности. Сложилата се демографска обстановка се обяснява с демографски и извъндемографски въздействия и променящи се фактори с външен тласък за страната за промяна на ценностната ни система и класическите виждания за семейството с възпроизводството на населението. Отчитат се предизвикателствата във вероизповеданията, употребата на българския език, междуполовите отношения, при съзнателно или не, отсъствие на държавна управленска политика за съхранение на нашата национална идентичност. Така се разкриват нови извъндемографски фактори, подсилващи ретроградното (по западната терминология) демографско развитие.

Иновативни моменти се проявяват в систематизация на факторните въздействия и разширяване на начина на оценка на тенденциите. Определя се силата и скоростта на въздействие в определени териториални и времеви отграничения. Формално-аналитичният анализ на демографските параметри в докладствата е изключително ясен и обективен по същество.

Краткият продукт на изследването – оценката на реално съществуващата демографска обстановка и факторните ѝ въздействия с оглед въвеждането на съвременна, иновативна демографска политика и спиране на демографските деформации и увреждания на процесите при постепенно възстановяване на демографските параметри за устойчиво и стабилно състояние и възпроизвеждане на човешката популация на страната при надлежния ѝ икономически и демографски растеж. Демографската макрокартина, изградена и съхранявана от автора ѝ, е надлежен източник на информация за периода 2001-2015 г. и пример за иновативност при демографските изследвания. Именно тази картина може да се обогати, като при методологично еднаквите параметри за повече отминали години

се прибавят към параметричните редове на изследването 2000-2022-2023 г. Те са налични в изследвания на няколко още други автори в тази книга при доказателства на други страни и предизвикателства, свързани с демографските процеси и характера на уязвяването им. Така в статията на проф. Н. Стефанов се представя разделението на света в полукълбата Север-Юг – първото с демографска криза и спад в числеността и раждаемостта, второто с висок естествен прираст и раждаемост при изключителен спад на смъртността и запазване на естествената раждаемост, до 1950 г. с почти нулев естествен прираст при висока смъртност. След бързо изравняване със страните от Севера само за 10 следващи години населението стига 22-23% естествен прираст и младото му население при ниска смъртност осигурява висока раждаемост при спаднала детска смъртност и запазени живородени (до 1960 г. при 10 раждания – остават три живи деца). Глобалното разделение на човешкото възпроизводство и високият темп на прираст в света се представя и в статията на проф. П. Найденова по повод отношението ѝ към дефинирането на т.нар. демографска криза. Тя споменава за исторически небивалия прираст на населението в света специално през XX в. и представя номиналното му числено нарастване. От 1 млрд. в 1804 година световното население наброява 2 млрд. след 123 години при средногодишен темп на прираст 0.01%; 33 години трае нарастването до 3 млрд. към 1960 г. при темп 0.05%; 14 години – за 4 млрд. в 1974 г. при темп 0.95%; 13 години за 5 млрд. към 1987 г. при темп 1.09%; 12 години за 6 млрд. към 1999 г., също 12 години за 7 млрд. при темп 1.06% към 2011 г. и 14 години за 8 млрд. към 2023 г. при темп 0.09% при спадащ темп до 0.04% за 9 млрд. за предполагаемо време 28 години. За същите години отстояние се установяват темповете и характера на прирастите за България, за да се докаже, че те също следват определени закономерности на човешката система на възпроизводство, дори в отрицателен порядък, но не и като кризисна изява.

Така с подобна допълнителна информация и прикачване на страната към глобалните характеристики и елементите на човешката възпроизводствена система при прецизно изследване и оценка на демографския облик и перспективи на страната авторите на книгата в цялост поддържат тезата за нейните възможности да преодолее системно и постепенно демографското влошаване в развитието, заедно с обновяване на възпроизводствените му структури със съответните им признаци.

Може да се каже, че тази аналитично познавателна част от съдържанието на книгата има най-голямо значение за запознаването с демографските проблеми и пътищата за решението им, заедно с елементарните демографски понятия и съвременни, до иновативни методи на анализ и прогнозиране.

Всъщност тази малка книга и с малко автори има по същество голямо съдържание и голяма цел – да покаже, че при мултидисциплинарни изследвания се придобиват много по-надеждни, достоверни оценки на реализиращите се процеси и техните предходни и вероятни бъдещи прояви. По този начин – да увери нашата общност, нашето население, че населението и развитието на страната имат своето достойно бъдеще, осигуряването на което зависи и от нашето

демографско поведение, съответно познание и национално съзнание, за каквото пледира авторът на най-голямата и важна статия за демографското развитие на България – доц. Й. Калчев.

Изключителен действителен интерес представляват статиите в сборника, посветени изследване на проявите на най-силните съвременни предизвикателства, увреждащи стабилното демографско развитие, виновни за демографската криза или катастрофа. Уверението, че премахването им освобождава пътя към демографско възстановяване с нормално възпроизводство на населението и неговия прираст идва от статията на проф. Н. Стефанов, със социално-икономически анализ и обсъждане на демографската криза и катастрофа. В смисъла на преход към друга социалноикономическа система, промяната, насочваща към пазарна икономика, подчертава авторът, предизвиква коренно производствено отраслово изменение и спад на икономическия растеж с неподозирано силна и непозната безработица, обедняване и обезверяване, водещи до задържане и спад на раждаемостта и силно понижен естествен прираст и намаление на общата численост на населението, включително и поради емиграционни вълни. Силното нарушаване на темпа на възпроизводството на населението се оприличава на признак на демографска криза, а продължителното ѝ съществуване – на преход към демографска катастрофа. Изходът се търси в преодоляване на щетите и възстановяване на положителните прирасти на естественото и механичното движение на населението. Съгласно статистическите данни всяко последващо преброяване от последните четири е с все по-нарастващ отрицателен прираст и той е най-голям съгласно последното преброяване през 2021 г. когато общо населението възлиза на 6,520 млн. при общ спад от 844 хил. души спрямо 2011 г., 53% от него – от естествен прираст и останалите 47% като отрицателно салдо на външната миграция за периода. Неблагоприятна е и възрастовата структура на населението – население 0-14 години – 14,03% (мъже 492 хил., жени 466 хил.); 15-64 години – 65,17% (мъже 2263 хил., жени 2186 хил.); 65+ години – 20,8% (мъже 570 хил., жени 850 хил.).

Кулминационната точка на изследването е виждането за освобождаване от причините за кризисните прояви и въздигане на развитието: преки причини – ниска раждаемост, висока ранна смъртност, спад на фертилния контингент, силна масова външна емиграция. Непреки причини са: застаряването, безработицата, социалните болести, крещящото социално неравенство, бедност и разпадът на семейството.

Глобалните причини се свързват със създадената неолиберална социално-икономическа и политическа система, създаваща непреки причини, водещи до преки.

Освобождаването от тези причинни зависимости и възстановяването на развитието се счита за социално-демографско възграждане, основано върху верига от социалноикономически мероприятия, базирана на стратегия за демографско възграждане на България. Предполагат се програми с различни теми и времедействие, изграждане на структури, разгръщане на целенасочени мероприятия с оптимистична увереност, че това е пътят за спасение от демографска

та катастрофа, последващ и още по-труден етап от кризата, обяснени в светлината на системни състояния.

Пътища за изход от демографската ретроградност търсят почти всички изследователи, заели се с тази тежка проблематика. В сборника има още една статия, принадлежаща към тази тематика, сякаш призоваваща интеграцията на изследванията и на изследователите, за да се осигури възможно най-ефективният път за достигане на целта. За разискванията на проблематиката за трудностите, които се очертават и изживяват масово фактически, в статията на проф. М. Мизов се пише и казва по-малко, без да се забравят. Изтъква се идеолого-политическата среда и атмосфера на възприемане на проявите на демографските затруднения от управленски органи и лица на национално и международно равнище. Представя се анализ на три основни типа социални виждания, публично разпространявани, засягащи демографските проблеми на България и тяхното решение. Пролитчат най-силно постановките с неолиберален характер, в светлината на които на България се присъжда съдба на подлежащ на ликвидиране народ, тъй като глобално масата от хора трябва да се сведе до 2 млрд. в полза на запазване на планетата. Разисква се възприемането у нас на подобна и други идеи на държавно-управленско равнище и реакциите на наши държавно-политически лидери. Допустимото решение на проблема с демографската деградация се съпоставя с липсата на условия и готовност за нейното оборване от страна на вътрешното състояние и тренд на развитие на страната – битово и урбанизационно състояние, социални условия и услуги, здравеопазване, консумативен пазар, култура, образование, доход, транспорт. За пръв път причинните обяснения за демографската депресия се допълват с детерминанти от емоционално-ментален характер.

В помощ на подобна задача могат да се включат редица демографски направления в академичните и учебните издания – икономическа, здравна, политическа, антропологическа, социална и т.н. демография. Като пример и за пълнота на проблематиката в сборника са включени две подобаващи статии, написани не само с отдаденост и компетентност, но и с много искрено вълнение, които се ограничават до адресиране на препоръки до управленските институции. Заслугата е в разкриване на ресурси и белези на демографски трудности, без да се знае дали препоръките ще се узнаят от управляващите. В една от статиите, разработена от трима лекари, обект на наблюдение са възрастните хора на 65 и години, представени като съвкупност от 1,5 млн. с относителен дял в общото население, вариращ между 21-22 %, и преживяващи последиците на демографското преформатиране и предизвикателства, т.е. в съзвучие с много автори и публикации за остаряването, при добре и убедително представена статистическа информация. Отличителното е това, че изследването се съчетава от специалисти на три медико-болнични заведения, потвърждаващи недостатъците на обществените и домашните грижи общо за възрастното население и на специфичния случай на лица с хронични незаразни болести. И направените със загриженост констатации за най-силната причина за заболяемостта и смъртността у нас в лицето на тези болести (със 71% от умираанията средногодишно в

света и 66,4% в България – първа в света по този показател). Сърдечносъдовите заболявания са първопричина за умираанията, следвани от онкологичните заболявания. Факторите на риска за хронични незаразни болести се задълбочават през периода на демографската регресия и засягат все повече възрастни, носители на съответни болести още от младите си години. Най-силни са проявите на артериалната хипертония, последиците от нездравословното хранене, злоупотребата с алкохол, тютюн и наркотици.

Осигуряването на здравословно стареене се приема за важен фактор за демографско стабилизиране и се свързва с отговорната организация и действието на профилактиката и развитието на здравните системи, за подобряването на които се правят добре обмислени предложения.

Численият спад и възрастовото реструктуриране на населението като признаци на демографска криза се свързват едновременно с нарушения и недоразвитост в образователния сектор. Паралелно на реда за броя на населението се съпоставя редът за броя на студентите във висшите учебни заведения, за който темпът на спад е не само успореден, но и почти изравнен според автора на статията проф. Б. Борисов. Условия за специализация отсъстват, тъй като от наличните нови и частни висши учебни заведения повечето са с икономическо направление. Оценява се доколко в условията на спад на броя на студентите, без ясен национален план за производственото отраслово структуриране и ограничени ресурси може да се използват западни програми за обучение и разпределение на обучени кадри, съдействащи за развитието и икономическия растеж от нов тип при отрицателен естествен прираст и колебливо външно миграционно салдо.

От посочената демографска ситуация и условия за развитие на страната, общо и примерно показани по направления, проличава решителният отговор на необходимостта от реалистична Стратегия на развитието, насочена едновременно към повишаване и хармонизиране на икономическия и демографския растеж.

За наименованията и преценката за протичащия няколко десетилетен демографски спад

И без да се отправя към специални източници и специалисти всеки гражданин знае, че времето на началото на прехода към пазарна икономика в края на 90-те години на XX в., което може да се приеме и за начало на нов демографски, а още по-точно социално-демографски период, когато с появата на частната собственост спада раждаемостта (за разлика от дълбините на онова древно време, когато с развитието на собственост се разбира защо е важна раждаемостта). Тук въпросът се свежда до факта, че посоките на тренда на двете променливи са противоположни и че освен другите, това не може да не тревожи и учените на страната, между тях и проф. д-р Минко Минков, икономист и социолог и директор на съвсем младия и единствен и пръв за страната Научноизследователски институт по демография при БАН тогава. Както се посочва и в съдържанието на настоящото издание, това никога неслучващо

се явление на намаляване на раждания и ненарастване на броя на населението, независимо от събитията от 13 века съществуване на България в Европа е внезапен и опасен удар, който не само смущава, а и обърква до ужасяване хората. Реакцията на учения е, че той е катастрофален, обвини разрасналата се емиграция на българите от страната, обяви „че емиграцията е виновна за кризата в демографията“, именно защото намалява броя на населението и фертилния му контингент, т.е. възпроизводствения му капацитет и раждаемостта. Проф. Минков в началните години на това явление търсеше точно и обидно дори наименование, без да споменава смъртността, а и нямаше още признаци за намеса в раждаемостта от смъртността, така че реакцията му срещу това демографско събитие идва от познанията му за икономическите кризи с техните поражения и източници за последващ растеж.

Още тогава, в сега вече твърде отдалечени години, демографски специалисти (какви то все пак тогава имаше), учени от други университетски дисциплини и общественици реагираха на това наименование – „демографска криза“, но то просъществува и до днес при продължаващия спор за неговата адекватност спрямо демографските събития и отсъствието на подобно наименование в развитите страни, където същите демографски събития като българските настъпиха, без някъде и някога да се споменава за демографска криза, дори да се сравняват с България. Във връзка с продължаващите спорове и опитите за „научно обяснение“ на наименованието „демографска криза“ и прерастването в „демографска катастрофа“ – още по-предупредително за демографските „опасности“ в настоящия сборник присъства и статия от проф. дн П. Найденова, опитваща се да обясни какво представлява демографията като наука и емпирика и дали може да се изобрази в „кризисно състояние“, за каквото споменава в статията си проф. Н. Стефанов, държейки се за теорията на системите. Становищата и на двете страни могат да се видят от публикацията на статиите. Тук просто изразяваме наличието на този дълъг спор и увереността си, че трябва да продължи, защото спомага за изучаването на развиващата се демографска ситуация от два ъгъла – като криза или катастрофа или като ориентация на системата към нов тип демографски преход, макар териториално да не е завършен познатият ни първи (класически) демографски преход.

Общ извод

Прозирацията експеримент, подсказан в изследванията на сборника именно като сбор от разнородни страни на демографските предизвикателства и рискове при отделните направления в опита да се разграничат и отстранят в атмосферата на държавно-политически разногласия и различни опити за изясняването, съпроводени от разнородни идейно-социални виждания и интереси при прикриване, често егоистично и преднамерено, са истинската опасност от демографско деформиране или от неговото подценяване и опасностите и мизантропни идеи за спасяване на планетата и съдбата на ликвидиране на човешката населеност. От гледищата на вредата от различни неадекватни оценки и

политически решения и породените идейно-политически становища и действия под външен натиск страната ни трябва да се брани, а не да се предава чрез управленски нагласи при риска от изчезване като една от най-старите, скромно и упорито напредваща през вековете страна с трудолюбив и честен народ, покоряван неведнъж и издържал на изпитанията. Елементарното все още интегриране на демографската проблематика в назрелия вече период на рискови прояви и деформиране на националното съзнание и социалния капитал (чрез образованието, външно-програмотното влияние, подкупването и чужди на традиционното възпитание и нрави навици и трудово отношение) не се появяват случайно. Поставяйки на фокус достигнатата демографска депресираност и деформация, при трудни и неподходящи винаги условия за запазване на българщината на българския народ, борбата е срещу опасност от депопулация от две страни – демографска и социалноикономическа и ментална. Запазването на демографския фонд за възпроизводството на населението изисква интегриране на изследвания и дейности. Колкото и да е трудно, съзнателно и оптимистично, може да се постигне и иновативност. Физическото запазване на населението обозначава липса на напускане на едно население или личност на мястото (дома), където живее постоянно. Местонапускането и промените в националното самосъзнание са истинските признаци на обезлюдяването. На всеки е ясно, че научните интегрирани мултидисциплинарни достижения могат да носят иновативен полъх, дори с високо обществено признание, но да бъдат безполезни на тежкия демографски фронт, ако не са възприети на държавно-политическо управленско равнище и не отчитат условията за формиране и изпълнение на практико-приложните мерки. Самите мерки не могат да бъдат това, което изискват демографите, защото на държавно-управленско равнище има още прегради и изисквания за съхранение от много страни и потребности, така че съображенията за въвеждане на определени мерки могат да променят първоначалното им дефиниране дори при отсъствие на всякаква преднамереност или предателство, за каквито споменава проф. М. Мизов. В добре аргументираната статия за демографската и общо за политиката за населението и демографските предизвикателства на доц. Г. Михова този момент правдиво се вмести. Авторът не изразява отношението си към препоръките за тази нова демографска политика, присъстващи в другите статии на сборника във връзка със съответната им проблематика. Към общото им събиране и стиковане прибавянето на тезата за политиката за население се явява заключителна. Поставяйки проблема за демографските предизвикателства, доц. Г. Михова правилно се насочва към народа, а не по-малките и различни съвкупности и съобщества, между които може да има и противоречия и ревност, и вражди. Така се спазва интересът в съвкупност на народа при смекчаване на социалните, интелектуалните и социални различия и равноправно разпределение на придобивките или уязвяването от предизвикателствата.

Вмъкването на неолибералния модел еднакво с тезата на проф. Мизов се приема за неадекватен за страната и спирачка на демографската политика, както и тази за населението, с не много високи постижения при ограничени ресурси, но постоянна, доброжелателна и неспекулативна, противно на някои съвре-

менни похвати, мерки и социални действия, за които споменава проф. Мизов. Тревожният тон на автора поради факта на отсъствие на национална доктрина за развитие на човешкия ресурс и Стратегия за цялостното развитие е и обяснение за невъзможността при наличието на надеждни проучвания с демографски и социалноикономически параметри да се изгради политика за населението и специфична демографска политика. Крилете на неолиберализма продължават да хвърлят сянка върху държавно-политическото управление и както смело преценяват тук авторите, да протезират неквалифицирани, а някъде и корумпирани управленци с егоистична и безотговорна нагласа. Не е важно по принцип как се нарича демографската промяна – депресия, криза, катастрофа, влошена демографска атмосфера и т. н. Важното е, според автора, да не се подценява, нито приповдига значението на демографския проблем, а при това и при неразбирането му по същество и като всекидневен изживяване от всеки индивид е трудно да се даде път на демографска политика, просто за да има такава или този път да достига до непознатия дух и възпитание на чужда идеология и философия, обучение и възпитание. При това, без да се отчитат различните специфичности на етническите ни общности и фазите на първия класически демографски преход, признаци в социално-демографския модел на страната, които напомнят за нов демографски преход. А това означава изискване за амбициозен изследователски мултидисциплинарен труд и реална основа за демографска и общонародна политика. Проясняването относно истинските детерминанти на сегашната демографска ситуация и преход към нов тренд на демографско развитие изисква също еднопосочност и положителен синхрон на икономическия и демографския растеж. Преходът към него е „потребление“ на време и то достатъчно и не винаги спокойно и трябва да се изживее. Толкова по-трудно е (по определението на проф. Мизов), колкото по-дълго не се отстраняват идейно-политическите заблуди и пречки, влошаващи демографската среда с нейната интелектуална атмосфера, заразена с тщеславие, егоизъм и интересчийство с много направления. Не случайно и не за пръв път доц. Й. Калчев тревожно отбелязва, че у нас няма образовани демографи, а това е също голяма пречка за справяне с неблагоприятните детерминанти в демографията, особено ако към тях се прибави изработеното шарлатанство или продажността на самозваните демографски експерти. Липсата или премахването на демографски дисциплини в действащите 51 университетски единици, още повече 1/3 от тях икономически, е преодолима трудност. Общопросветна демографска дейност при богатата ни читалищна мрежа също е полезна, включително при наличието на голям брой, ако не състав, етнически общности. Демографската грамотност е необходима дори за премахване на медийните халтури с демографски текст.

Настоящото издание на демографския сборник може да допринесе много за демографското знание, ограмотяване, възпитание и управленско отрезняване. Той е достъпен за всеки читател.

Ако демографията е списване за народа, ние всички сме вписани от нея и следва да я познаваме и подпомагаме. Този сборник съдейства за това – и трябва да се чете.